

СУСПІЛЬНИЙ ІДЕАЛ ЯК СКЛАДОВА ТРАНСІСТОРИЧНОСТІ МІФОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Розглядається міф, як традиційний, так і сучасний, який “контролює” дійсність, світ реального буття людини і суспільства з позицій ідеалу – космічного універсального порядку. Ідеї та уявлення про перспективи розвитку людини і суспільства одержують статус ідеалу лише за умови набуття безпосередньо суспільного характеру, а будь-який ідеал, що функціонує в суспільстві, є суспільним, безвідносно до відображуваного об'єкта в різних формах життєдіяльності людей, інтегруючи в собі естетичний, моральний, релігійний, науковий та інші аспекти його відтворення в суспільній свідомості.

Вступ

Постановка питання щодо співвідношення понять міфу та ідеалу не є випадковою, адже це впливає з функціональних особливостей міфічної форми самосвідомості. Міф, як традиційний, так і сучасний, “контролює” дійсність, світ реального буття людини і суспільства з позицій ідеалу – космічного універсального порядку. Отже, така постановка питання цілком укладається в міфологічну картину світу. Слід зазначити, що будь-який світогляд, як цілісна система уявлень людини про світ, про місце і призначення суспільства та окремої особистості в ньому, виявляючись формою понятійного, емоційно-ціннісного засвоєння буття, з необхідністю містить у собі сприйняття на рівні суспільної свідомості взаємозв'язку минулого, теперішнього та майбутнього як основи спадкоємності розвитку людського суспільства в цілому.

Надзвичайно важливою функцією будь-якого типу світогляду є експлікація субстанційних засад реалізації діяльносної сутності людини та аналіз історичної перспективи розвитку суспільства, які в концентрованому виразі проявляються в суспільних ідеалах тієї чи іншої епохи. Самі ж ідеї та уявлення про шляхи подальшого розвитку суспільства набувають статусу суспільного ідеалу, лише пройшовши через «горнило» духовно-практичної діяльності як суспільства в цілому, так і окремої особистості, набуваючи характеру дійсного світоглядного орієнтиру. Адже будь-який суспільний ідеал є надзвичайно важливим структурним компонентом панівного типу світогляду, і теоретичний аналіз функціонування ідеалу в суспільстві є можливим винятково з урахуванням історичних форм функціонування світогляду, корельованого із домінуючими в суспільстві міфологемами. Відповідним чином, будь-які спроби розгляду змісту ідеалу без врахування панівних світоглядних орієнтирів не можуть бути продуктивними в науковому плані [1, с.32-38].

Водночас у міру розвитку духовно-практичної діяльності людства, світогляд як форма суспільної свідомості стає все більш структурованим, що в свою чергу визначає й ускладнення форм спадкоємності як світогляду загалом, так і його надзвичайно важливого структурного компоненту – суспільного ідеалу зокрема. І поза аналізом специфіки здійснення спадкоємності суспільного ідеалу в межах історичних типів світогляду стає неможливим і теоретичне дослідження відповідних типів ідеалів, виявлення передумов якісної трансформації суспільного ідеалу як соціокультурного феномену. У зв'язку з цим, на нашу думку, потребують уточнення вживані в науковій літературі дефініції на зразок “науковий”, “гносеологічний”, “естетичний” та ін. Ідеали (Ю. Антонін, В.Євсюков, Г.Дашутін, Е.Ільснков, К.Леві-Строс, П.Новгородцев, С.Токарев та ін.). Без сумніву, подібні визначення ідеалу є цілком виправданими в плані виявлення функціональних особливостей реалізації суспільного ідеалу в тій чи іншій сфері людської життєдіяльності, маючи, однак, локальний характер застосування.

Постановка завдання

Однак не беззаперечною, на наш погляд, є позиція і авторів, які поряд з названими формами функціонування ідеалу виділяють також і суспільний, як однорядний. Скажімо, достатньо поширеною є точка зору в науковій літературі, згідно з якою суспільний ідеал – це комплекс уявлень про досконалий суспільний устрій, а, наприклад, моральний ідеал несе в собі пануючі у даному суспільстві аксіологічні принципи, вищі моральні орієнтації суспільних груп та окремих особистостей, моральну оцінку соціальних інституцій та ін. Ідеал, як одна з форм випереджаючого осягнення дійсності, на наш погляд, тим і відрізняється від інших форм (наприклад, футурології чи соціального прогнозування), що є важливим складником світогляду, а отже – сутнісною характеристикою суспільного ідеалу виявляється його функціонування насамперед на рівні самосвідомості певних соціальних груп у розвинутому суспільстві або всього соціуму – в архаїчному. Тобто ідеал має іманентно суспільний характер.

Отже, на основі сказаного вище можна зробити висновок, що ідеї та уявлення про перспективи розвитку людини і суспільства одержують статус ідеалу лише за умови набуття безпосередньо суспільного характеру, а будь-який ідеал, що функціонує в суспільстві, є суспільним, безвідносно до відображуваного об'єкта в різних формах життєдіяльності людей, інтегруючи в собі естетичний, моральний, релігійний, науковий та інші аспекти його відтворення в суспільній свідомості. У тих же випадках, коли світоглядний аспект суспільної природи ідеалу враховується недостатньо, неминучим стає позаісторичне, онтологізоване

його витлумачення. А це, в свою чергу, призводить не лише до абсолютизації одного з аспектів функціонування ідеалу в суспільній свідомості, скажімо, наукового чи естетичного, які витлумачуються як єдино можлива форма його реалізації, але й до довільного конструювання його змісту, поза врахуванням дійсних світоглядних засад. Вкажемо й на те, що в установленому аспекті проблема взаємозв'язку світогляду та суспільного ідеалу виразнювалась свого часу ще представниками класичної німецької філософії, зокрема Гегелем, який наголошував, що «ідеал – це ідея, що розглядається з боку і здійснення, відповідного до поняття. Отже, ідеалом є всяка дійсність у своїй найвищій істині» [2, с.213]. Тут у класичній ідеалістичній формі зафіксовані чи не вперше в історії філософії світоглядні основи становлення суспільного ідеалу, що згодом і дало можливість не лише виявити обумовленість функціонування суспільних ідеалів кожної історичної епохи рівнем духовного виробництва певної соціальної парадигми, а й суспільного ідеалу як соціокультурного феномену.

Основна частина

Свідомість людини має активний, цілеспрямований характер і, відображаючи безпосередньо дану дійсність, відтворює в ідеальній формі суспільне буття людини. Але сам процес відображення має складний, багатоструктурний характер, постійно змінюється при зміні форм і типів людської діяльності і водночас сам визначає, детермінує цю діяльність. Принагідно, в міру розвитку суспільства вказаний взаємозв'язок набуває все більш складної структури, детермінується все більшою мірою ускладненим характером спадкоємності духовного виробництва минулих епох і як наслідок – світоглядні засади детермінуються зростаючим «знятим» суспільним досвідом попередніх поколінь: «Традиції всіх мертвих поколінь тяжіють як кошмар над умами живих» [3, с.119].

Водночас саме традиції є тією формою здійснення спадкоємності, яка і визначає параметри накопичення соціального досвіду. Власне і про початки людської історії ми можемо говорити лише тоді, коли предки сучасних людей, вичерпавши тваринні, біологічні засоби збереження та передання інформації про навколишній світ, стали здійснювати її на якісно вищому рівні – як певним чином систематизовану суму знань про нього, де спадкоємність результатів духовного виробництва виявляється основою становлення першого історичного типу світогляду – міфологічного.

Принагідно, що «саме формування світогляду в первісному суспільстві, а в межах його – архаїчні уявлення стародавніх людей про взаємозв'язок минулого, теперішнього і майбутнього здійснюється на тій стадії розвитку первісного суспільства, коли традиції розкриваються не лише як беззастережно прогресивний фактор, але і як момент консервативний, що визначає вибірковий характер здійснення спадкоємності в духовному виробництві. Саме це створювало передумови для відторгнення тих уявлень, які не здатні «вписатись» у панівну світоглядну парадигму» [4, с.161-162]. Вважаємо, що суперечливий характер світогляду в умовах первісного суспільства (та власне і пізніших суспільних формацій) значною мірою є зумовленим вказаними вище факторами.

У первісному соціумі, де життєдіяльність людини переважно має «твариноподібний» характер, а суспільство перебуває на перших щаблінках виділення людини з природи, суперечливий характер архаїчного світогляду, зумовлений також і тим, що природне середовище протистоїть людині як чужа, ворожа щодо неї сила і людина перебуває в повній залежності від цієї сліпої сили, а протиставити вона їй може лише обмежені можливості своєї родової спільноти, що і є центральною проблемою функціонування суспільного ідеалу вказаної доби. Однак слід наголосити й на тому, що проблема виникнення суспільного ідеалу в первісному суспільстві є дискусійною в науковій літературі. Ряд дослідників вважає, що виникнення суспільного ідеалу можливе лише в умовах структурованого суспільства. Аргументацію їх можна звести до такого:

По-перше, в умовах первісного суспільства «індивід не міг виробити уявлень про майбутнє тієї соціальної організації, в якій він перебував» [5, с.4]. Пропонована дослідницька концепція, згідно з якою автори розглядають первісне суспільство як щось незмінне від виникнення і аж до переходу в межі класового суспільства, вже критикувалась у науковій літературі [6]. Збитковість її підтверджується й висновками представників історичної науки, які підкреслюють, що в умовах розвитку первісного суспільства (хронологічно цей період рівний кільком десяткам тисячоліть) суспільна свідомість уже мала складні, розвинуті та структуровані форми міфологічного світогляду. Вкажемо також, що цілий ряд аргументованих наукових досліджень, як сучасних, так і проведених у минулому, свідчить про наявність у міфології стародавніх народів досить глибоких уявлень про перспективи розвитку суспільства, взаємозв'язку минулого, теперішнього та майбутнього [7-14].

По-друге, виникнення суспільних ідеалів пов'язується з існуванням соціальних антагонізмів у суспільстві, «внутрішня логіка якого неминуче породжує глибокі протиріччя, суспільні антагонізми, що призводить до виникнення суспільних ідеалів» [15, с.164]. Згідно з цією позицією О.І. Яценка, саме спроба осмислити наявні соціальні антагонізми, пошуки шляхів їх вирішення і виявляються реальною основою становлення суспільних ідеалів.

Однак варто наголосити, що існування будь-якого типу суспільного ідеалу в усіх без винятку соціальних утвореннях зумовлене насамперед прагненням осмислити суперечливий характер суспільного буття та шляхи подолання його. І якщо умови існування розвинутого суспільства виводять на чільне місце суспільного ідеалу відносини «людина – суспільство», то в первісному соціумі має місце насамперед

відношення – «людина – природа». Саме вказана суперечність і є єдиною основою для становлення та функціонування суспільних ідеалів у архаїчному колективі. Водночас функціонування суспільного ідеалу в межах прадавнього суспільства має ряд вельми суттєвих особливостей, поза розглядом яких неможливий, на наш погляд, змістовний аналіз спадкоємності ідеалу, умов його якісної трансформації на більш високий рівень. І одна з найбільш значущих, полягає в тому, що в межах міфологічного світогляду уявлення про перспективи розвитку суспільства, про місце людини в світі ще не досягли абстрактно-понятійного рівня, перебувають переважно в межах чуттєво-образних уявлень, а суспільний ідеал був безпосередньо вплетеним у міф, виявляючись його складовою. Відображення дійсності в такому типі ідеалу має нереальні, фантастичні риси і спрямоване за межі тієї соціальної структури, де здійснювалась безпосередня життєдіяльність людей. Однак це вже був певний рівень усвідомлення людиною своєї соціальної сутності, міри виділення суспільства із природи та оволодіння її законами, специфічна форма осмислення буття людини та навколишнього світу. Будь-яка міфологія долає, підпорядковує та формує сили природи в уяві, і за допомогою уяви вона зникає, отже разом з настанням дійсного панування людини над цими силами природи.

У міфах первісна людина прагне дати відповідь на найважливіші питання світоглядного характеру. Однак, зумовлена обмеженим соціальним досвідом, «безсвідомо-художня обробка природи» (К. Маркс) первісними людьми набуває специфічних, характерних виключно для міфологічного світогляду форм спадкоємності; свою «систему координат» засвоєння соціального досвіду, яка неможлива для наступних історичних епох. У міфі проблема реалізації суспільного ідеалу зорієнтована насамперед на одноплемінника-героя, абсолютно «досконалу» з точки зору архаїчної свідомості особистість, яка колись існувала в минулому. Лише завдяки діянню цієї особистості могло виникнути і досконале суспільство – легендарна родова спільнота, яка позбавлена вад і злигоднів, що пригноблюють стародавніх людей – хвороб, голоду, стихійних катаклізмів, страху перед природними силами та ворожими іноплеменниками. Саме така особистість постає у свідомості первісної людини як ідеал, втілює в собі всі без винятку позитивні риси представника даної родової спільноти. Так само була б безглуздою будь-яка спроба віднайти навіть найменший недолік чи суперечність в образах, скажімо Геракла, Кирила Кожум'яки чи героя скандинавського епосу Беовульфа, не порушивши тим самим цілісності уявлень стародавньої людини та суспільного ідеалу того часу. Спадкоємність ідеалу в цих умовах здійснюється у формі беззастережного наслідування тих стереотипів діяльності, які персоніфікуються в образі предка-героя і лише завдяки яким можливе повернення до ідеального стану архаїчного соціуму.

Стародавня людина, яка перебуває в межах чуттєво-образного мислення, була неспроможною виробити абстрактно-понятійні уявлення про взаємозв'язок минулого, теперішнього і майбутнього, що так необхідні для пізніших концепцій суспільних ідеалів. Час у її уяві витлумачувався у формі чуттєво даного циклічного круговороту, далеко не рівнозначного для людини в можливостях реалізації суспільного ідеалу. «Як і простір, – вказує В.В.Євсюков, – час мислився якісним. Він міг бути або хорошим, або поганим, або так собі» [8, с.106]. Однак «кращий» час, час героїв, здатних реалізувати суспільні ідеали, поза будь-яким сумнівом залишився в минулому. Таким чином, уявлення первісних людей про досконалий суспільний устрій були орієнтовані на певні періоди минулого, які витлумачувались як зразок, еталон щодо нинішнього. Водночас теперішній час безперечно програє порівняно з минулим, кращим часом. Характерно, що пережитки такого підходу до сприйняття часу можна зустріти навіть у значно пізніших історичних та літературних пам'ятках. Скажімо, у «Слові о полку Ігоревім» для визначення якості різних часових інтервалів минулого автор вживає поняття «Бусовий час», «віка Траяна», «час Святослава», і це, на нашу думку, не лише поетичні метафори, а залишки архаїчних визначень якісної характеристики часу, прадавні «категорії» засвоєння плину часу у міфологічному світосприйнятті.

Оскільки «золотий вік» людського суспільства стосовно уявлень стародавніх людей є завжди в минулому, а якісно «кращий» час витлумачується як пройдешний, виникає питання щодо аксіологічної значущості таких уявлень для первісної людини в періоді нинішньому. І чи може взагалі час, що колись був «золотим віком», виконувати роль суспільного ідеалу, якщо він орієнтований у минуле? Відповідаючи на поставлене запитання, вважаємо, що необхідно вказати на специфічний, відмінний від сучасного, характер у значенні взаємозв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім у архаїчному світогляді. «Теперішній час ... ще не відділений від майбутнього, – справедливо вказував академік Д. Лихачов, – разом з ним він складає одну «половину» часу, а іншу половину часу складає майбутнє» [16, с.204]. Одна з головних причин такого сприйняття потоку часу полягає в обмеженому суспільному досвіді прадавніх людей, що і визначає адекватні йому форми спадкоємності ідеалу. Адже уявлення про історичність часу в сучасному значенні архаїчний світогляд виробити був неспроможний, а сприйняття його потоку було зумовлене лише специфічними можливостями усної поетичної традиції, що культивувалась у міфах. «Прадавній» час для первісної свідомості, – це час, що охоплював кілька попередніх поколінь, він невіддільний від нинішнього життя і є безпосередньо включеним у смисложиттєвий ряд сьогодення. А уявлення про майбутнє ще не відділене від теперішнього часу, який розглядається як однопорядкова мить в круговороті Всесвіту. Поряд з цим для первісного світогляду минуле «ще повернеться», а майбутнє колись «уже було», адже для прадавньої людини «події були розміщені в часі поза особистою залежністю людини стосовно них. І навіть події більш давні, що, можливо, мали місце багато сотень років тому, але збережені родовою пам'яттю, включались у смисложиттєвий ряд нинішнього часу безпосередньо, витлумачуючись як щось таке, що було нещодавно з одним із близьких предків.

Передумови для подолання такого підходу у сприйнятті часу були створені лише за умов більш розвинутої соціальної спільноти, коли домінуючими стають такі звичні для нас сьогодні уявлення про лінійний потік часу, його необоротність. Однак яким безглуздом для архаїчного сприйняття звучало словосполучення «Повість врем'яних літ». Легендарний автор (чи автори) вже самою назвою твору підкреслював (-ли) зовсім інше світосприйняття, принципово відмінне від міфологічних уявлень пращурів. Однак доти поки діяльність первісних людей мала характер постійної боротьби з природою за своє виживання, протиставити якій вони могли лише об'єднані зусилля родової спільноти, людина була неспроможною виділити самоцінність своєї власної індивідуальності, а отже – і часу, в якому ця індивідуальність перебуває. Відповідним чином, для архаїчної свідомості не існувала потреба відокремленого сприйняття теперішнього часу, як часу реалізації її діяльничої сутності, на відміну від минулого і майбутнього – часу реалізації сутнісних початків, нехай і вельми близьких, але інших особистостей. Вважаємо, що саме вказана обставина виявляється основою витлумачення нерозчленованого потоку часу в міфологічній свідомості, поза врахуванням якого просто унеможлиблюється розуміння сутності суспільного ідеалу прадавнього суспільства.

В умовах первісного соціуму нерозчленованість структури суспільної свідомості в цілому є однією з найбільш характерних рис духовного життя, під визначальним впливом якої здійснюється й функціонування першого історичного типу світогляду – міфологічного. Обмежений характер взаємин людини і природи, людини і суспільства визначає специфіку бачення первісною людиною світу – відносини людей всередині архаїчної спільноти переносяться на природне середовище, а природні явища люди витлумачують у своїх власних образах і взаєминах. Персоніфікуються, виводяться як зразок і еталон ті природні сили, що тлумачаться значно більш могутніми за людину, але в яких відображена міра виокремленості людини з природи – як спроба підкорення некерованими стихіями в свідомості. Адже міфологічні образи – це насамперед продукти духовної діяльності людей щодо оволодіння законами природи, яким людина часто неспроможна дати раціональне пояснення, але які вже включені в її життєдіяльність. За таких умов людина прагне змінити навколишній світ, побудувати свої взаємини з ним за ідеальною моделлю родової спільноти, де була б відсутня сліпа залежність людини від природи. Принагідно первісна людина намагається налагодити «добрі» стосунки з тими природними стихіями, які в її розумінні є вищими, сильнішими за людей. Саме ці сили сприймаються архаїчною свідомістю як ідеальний світоглядний орієнтир. Однак настає момент, коли ця сліпа природна стихія виявляється переможеною людьми, скинутою з височини, на яку люди її поставили. Але зробити це спроможна лише виняткова особистість, одноплемінник-герой, міць якого сумірна лише зі сліпою стихією. Поряд з цим переможена природна стихія набуває риси зрозумілого, осмисленого явища, яке втратило назавжди здатність загрожувати людині. Тобто ідеальний герой в архаїчній свідомості є мірилом виокремленості людини з природи, ступенем розв'язання протиріч між людиною та навколишнім середовищем. Підтвердження цьому ми можемо знайти практично в усіх сказаннях стародавніх народів – шумерів, еллінів, скандинавів, слов'ян, що у формі поетизованих переказів знайшло своє відображення в сюжетах більш пізніх епічних творів, пов'язаних із міфологією, скажімо, в «Іліаді» та «Одіссей» Гомера, українському фольклорі, скандинавських сагах тощо.

У зв'язку з розглядом ролі суспільного ідеалу в міфологічному світогляді необхідно вказати ще на одну досить важливу обставину: в науковій літературі досить поширеною є точка зору, згідно з якою в архаїчному світогляді між природою та своїм буттям людина ставить опосередковану ланку – богів. Однак така позиція є, на нашу думку, далеко не бездоганною з огляду на сучасні наукові розвідки. Адже в міфі людина співвідноситься з силами природи безпосередньо, намагаючись впливати на них за допомогою магічних обрядів. Первісна людина персоніфікує сили природи, наділяючи їх людськими якостями, які властиві їй самій. Антропоморфізуються не лише живі організми – тварини і рослини, а й природні стихії – гори, річки, вітри та ін., з якими люди вступають у постійні контакти, намагаючись використати їх у своїх практичних інтересах. Опосередковану ж ланку – богів, людина ставить між собою і природою, між особистістю і суспільством лише в період розпаду первісного соціуму, на початках становлення класового суспільства. Саме в цей період відбувається виділення людини з родової спільноти, її діяльність та інтереси вже можуть не збігатися з інтересами роду, все більше набувають самостійного значення, починають усвідомлюватись як дещо відмінне від інтересів інших людей і суспільства в цілому. Одночасно люди починають розуміти і свою залежність від незрозумілих їм законів суспільного розвитку, котрі фетишизуються і починають витлумачуватись як сила, яка панує над природою і над суспільством. Однак сила ця вже не витлумачується у формі міфічних фантастичних образів, а все більше набуває антропоморфних рис.

Висновки

Отже, усвідомлення виділення людини з природи знаходить своє відображення у міфології, усвідомлення ж виокремлення індивіда із суспільства в умовах його структуризації породжує релігійну свідомість. Дане положення має, на нашу думку, принципове значення для виявлення сутності суспільного ідеалу в цілому та його функціонування в архаїчному суспільстві зокрема. Поза всяким сумнівом, ідеал у первісному суспільстві має нереальні, переважно фантастичні, риси, однак для реалізації його члени родової спільноти не удаються до сприяння надприродних сил. Більше того, лише у боротьбі і перемозі над міфічними силами зла в цьому світі утверджує людина свої ідеали, покладаючись насамперед на сили своєї громади та на власні здібності. Водночас суспільний ідеал первісного суспільства, відображаючи обмежені форми людських відносин у межах родової спільноти, не міг визначити дійсної перспективи розвитку суспільства, бути реальною основою практичної діяльності членів архаїчного колективу, тому що, з одного

боку – людська практика перебувала на тому рівні, на якому «обмежене ставлення людей до природи зумовлює їх обмежене ставлення одне до одного, а їх обмежене ставлення одне до одного – їх обмежене ставлення до природи» [17, с.264]. З іншого ж боку, практика первісних людей породжує форми усвідомлення буття, які настільки обмежені вузькими рамками соціального буття родової спільноти, що неспроможні піднятися вище безпосередньо даних родоплеменних відносин та інтересів, маючи строго локальне значення.

Внаслідок цього у первісному суспільстві ідеал не може претендувати на самостійний статус у духовному житті, він є складовою міфу і, будучи включеним у нього, функціонує як структурний компонент міфологічного світогляду. Поряд з цим, вельми характерною особливістю духовного виробництва даного історичного періоду є те, що виробництво ідей, уявлень було безпосередньо вплетене в матеріальну діяльність, а духовне спілкування людей є ще безпосереднім відображенням матеріальних відносин. Спадкоємність в цих умовах виявляється фактором засвоєння первісною людиною всього попереднього соціального досвіду, сконцентрованого і відтворюваного в міфах. Міфи, як безпосереднє відображення суспільного буття родової спільноти у цілісній, поетизованій формі зберігали і передавали наступним поколінням практично весь набутий досвід первісних людей, їх суспільні ідеали, нерозривно зв'язані з уявленнями про досконалу особистість. Міф сакралізує, доводить до «космічного» звучання уявлення первісних людей про самі, здавалось би, найзвичайніші предмети, що оточували людину – житло, знаряддя праці, мисливські навички. У міфологічній свідомості вони виявляються однопорядковими з об'єктами власне духовного виробництва – культовими уявленнями, морально-етичними нормами, мистецтвом та ін. Потік часу також витлумачується в міфах як сакральна субстанція – як гігантське колесо, що обертається, і на якому є точки, як такі, що гарантують успіх, так і вельми несприятливі для людини. Однак із часом обов'язково настане колісь уже такий, що був, щасливий «золотий вік», в межах якого будуть вирішені позитивно всі без винятку суперечності та злигодні теперішнього часу. І якими б незвичними для сучасної людини видавались архаїчні уявлення про світ та його майбутнє, необхідно підкреслити, що міфологічний світогляд проіснував багато тисячоліть, значною мірою зумовивши наступні етапи розвитку духовного життя людської цивілізації. Саме така форма трансформації соціального досвіду забезпечувала спадкоємність духовного виробництва в первісному суспільстві, давала можливість йому розвиватись та все глибше пізнавати навколишній світ. Накопичені знання про світ і людину, таким чином, набували значення всезагальності та виконували власне світоглядну функцію.

Список літератури

1. *Полісаєв О.П.* До питання про функціонування суспільного ідеалу в архаїчній свідомості // Наукові записки Тернопільського пед. ун-ту. – Тернопіль, 2000. - № 4. - С. 32-38.
2. *Гегель Г.В.Ф.* Работы разных лет. В 2-х тт. – Т.2.– Сост., общая ред. А.В. Гулыги. – М.: Мысль, 1973. – 630 с.
3. *Маркс К.* 18 брюмера Луи Бонапарта // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. – Т. 8. – М.: Политиздат, 1960. – С.115-218.
4. *Полісаєв О.П.* Архітектоніка сучасного міфу: Монографія. Тернопіль: Астон, 2008. – 336 с.
5. *Сучасна політична філософія: Антологія / Пер. з англ. – Упоряд. Я. Кіш. – К.: Основи, 1998. – 575 с.*
6. *Степико М.Т.* Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) НАН України, Інститут філософії ім. Г. Сковороди. – К.: Знання, 1998. – 250 с.
7. *Антонян Ю.М.* Миф и вечность. – М.: Логос, 2001. – 464 с.
8. *Евсюков В.В.* Мифы о мироздании. Вселенная в религиозно-мифологических представлениях. – М.: Политиздат, 1986. – 110 с.
9. *Евсюков В.В.* Мифы о Вселенной. – Новосибирск: Наука. Сибирское отделение, 1988. – 175 с.
10. *Левин-Строс К.* Структурная антропология. – М.: Главная редакция восточной литературы, 1985. – 535 с.
11. *Токарев С.А.* Ранние формы религии. – М.: Политиздат, 1990. – 622 с.
12. *Токарев С.А.* Избранное. Теоретические и историографические статьи по этнографии и религиям народов мира. В 2-х тт. Т. 1. – М.: Институт этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая, 1999. – 232 с.
13. *Токарев С.А.* Избранное. Теоретические и историографические статьи по этнографии и религиям народов мира. В 2-х тт. Т. 2. – М.: Институт этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая, 1999. – 204 с.
14. *Фрззер Дж.Дж.* Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Пер. с англ. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1983. – 703 с.
15. *Яценко А.И.* Целеполагание и идеалы. – К.: Наук. думка, 1977.
16. *Лихачев Д.С.* “Слово о полку Игореве” и культура его времени. – Л.: Наука, 1978. (Logos, 1998. – 528 с.).
17. *Энгельс Ф.* Приложение к американскому изданию «Положение рабочего класса в Англии» // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. – Т. 21. - М.: Политиздат, 1960. – С.260-266.